

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації
Пустовалової Інни Сергіївни
«Економічний вимір конституції»,
яка подається на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 – Право
за спеціальністю 081 – Право

1. Оцінка роботи здобувача у процесі підготовки дисертації і виконання індивідуального плану навчальної та наукової роботи

Аспірантка Пустовалова Інна Сергіївна виконала у повному обсязі Індивідуальний план Освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії. Освітня програма в обсязі 40 кредитів ECTS виконана у повному обсязі. Вона успішно склала чотири заліки та п'ять екзаменів з таких дисциплін:

Заліки:

«Підготовка наукових публікацій та презентація результатів досліджень» – 90 балів;

«Філософські засади та методологія наукових досліджень» – 73 бали;

«Асистентська практика» – 95 балів;

Екзамени:

«Іноземна мова для аспірантів (англ.)» – 85 балів;

«Сучасна правова доктрина (за профілем)» – 90 балів;

«Конституційна юстиція» – 98 балів;

«Засади конституційного ладу» – 92 бали;

«Конституційно-правове забезпечення недоторканності приватного життя» – 93 бали.

Всі заплановані види робіт було виконано своєчасно. Здобувачка плідно співпрацювала з науковим керівником протягом усього терміну навчання в аспірантурі.

2. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Стабільний розвиток економічних відносин і реальне економічне зростання в Україні неможливі без ефективного механізму конституційно-правового регулювання економічної системи, в якому б враховувалися новітні досягнення правової й економічної наук. Адже тільки шляхом створення ефективного механізму правового регулювання досліджуваних відносин, що ґрунтуються на конституційних цілях і принципах, можна сформувати конкурентоспроможну соціально орієнтовану економіку, котра забезпечуватиме соціальні інтереси, стабільний і гарантований захист суспільних і особистих інтересів громадян.

Конституційно-правове регулювання економічних відносин є одним з найменш розроблених напрямків сучасної вітчизняної юридичної науки. Адже формування сучасного українського конституціоналізму відбувалося за відсутності усталених політичних, економічних і культурних засад суспільства,

що перебувало на перехідному етапі й тільки опановувало нові цілі соціального розвитку. Водночас проблематика конституційної економіки є одним з трендів сучасної конституційно-правової науки у США і державах ЄС.

Питання про вплив конституції та конституційного законодавства в цілому на економічний розвиток суспільства і держави є протягом останніх десятиліть об'єктом прискіпливої уваги не тільки науки конституційного права, але й економічної теорії та загальної теорії держави і права. Протягом останніх десятиліть завдяки працям П. Баренбойма, Дж. Бьюкенена, Б. Вейнгаста, Т. Гінсбурга, Дж. Ельстера, К. Кнутсена, В. Мау Е. Меддісона, Т. Персона, Р. Познера, А. Пшеворського, Г. Табелліні, Дж. Таллока та інших представників економічної та політико-правової думки конституційна економіка стала одним з провідних напрямків розвитку світового конституціоналізму. З початку ХХІ століття ця проблематика почала розроблятися й вітчизняними конституціоналістами. Зокрема, конституційно-правові засади економічної системи України на дисертаційному рівні вперше були досліджені О.В. Скупінським, публічно-приватне партнерство в аспекті конституційної економіки – О.В. Приходько, система та елементи реалізації економічних прав і свобод – Ю.М. Фроловим.

Втім економічний вимір конституції досі ще не був предметом самостійного дисертаційного дослідження. Досі відчувається гостра проблема в доктринальному визначенні оптимальної моделі конституційно-правового регулювання економічної системи в Україні, що враховувала б власний історичний досвід і кращі здобутки зарубіжної політико-правової теорії й практики.

Вказані питання є актуальними не лише з суто теоретичного погляду, а й в праксеологічному аспекті. На сьогодні для українського суспільства особливої актуальності й гостроти набуває питання організаційно-правового механізму реалізації економічного потенціалу чинної Конституції. Означені питання з особливою гостротою постають в умовах конституційної реформи, котра перманентно триває в Україні протягом останніх двадцяти років.

Об'єктом дослідження є система суспільних відносин, пов'язаних із формуванням і розвитком конституційної економіки. *Предметом* дослідження є економічний вимір конституції, який визначається через нормативний та інструментальний аспекти.

Метою даного дисертаційного дослідження є надання комплексної характеристики економічного виміру конституції та формулювання загальних підходів щодо приведення окремих аспектів такого виміру до сучасних потреб розвитку конституційної економіки в Україні.

Окреслена мета дослідження зумовила необхідність поставлення та послідовного розв'язання таких основних завдань:

- охарактеризувати конституцію як установчий документ щодо економічної системи суспільства;
- розкрити роль і значення конституції як регулятора економічної політики держави;
- з'ясувати особливості конституції як нормативної основи забезпечення

економічної безпеки;

- визначити конституцію як інструмент забезпечення економічних прав і свобод громадян та формування громадянського суспільства;

- окреслити державно-правові аспекти, що характеризують конституцію як інструмент досягнення балансу економічних інтересів та забезпечення економічної солідарності;

- встановити можливості конституції як інструменту подолання економічних протиріч та забезпечення економічного розвитку суспільства;

- виявити наявні недоліки і прогалини в чинній Конституції України в частині регулювання економічних відносин та сформулювати конкретні пропозиції й рекомендації щодо їх заповнення в процесі конституційної реформи.

Методологічною основою дослідження є філософський діалектико-матеріалістичний підхід, що передбачає розгляд економіки і права як матеріальної реальності, що існує об'єктивно і постійно розвивається під впливом внутрішніх протиріч при активній, творчій ролі людини. Співвідношення між економічною і політико-правовою системами суспільства розглянуто за допомогою системно-структурного і структурно-функціонального методів (підрозділ 1.1). Історико-правовий метод дослідження застосований для дослідження еволюції конституційно-правового регулювання економічних відносин (підрозділи 1.1-2.3). Сучасні конституційні моделі регулювання економічних відносин та види конституційної економіки досліджено в порівняльно-правовому плані (підрозділи 1.1-2.1). Конституційно-правові інститути, що визначають характер економічної системи, досліджено за допомогою формально-логічного та формально-юридичного методів (підрозділи 1.1-2.3). Логіко-семантичний метод надав можливість сформулювати рекомендації щодо внесення змін і доповнень до чинного конституційного законодавства (підрозділи 1.1, 2.1, 2.3). У роботі над усіма структурними підрозділами дисертації широко використано такі логічні прийоми, як аналіз і синтез, визначення і класифікація. Під час аналізу сучасного стану конституційного забезпечення економічних прав і свобод, гарантування економічної свободи, свободи праці та підприємницької діяльності, економічного розвитку і економічної солідарності (підрозділи 2.1-2.3) використано соціометричний та економетричний методи.

Емпіричну базу дослідження складають матеріали практичного застосування чинного українського й зарубіжного законодавства, що регулює економічні відносини, у т.ч. рішення Конституційного Суду України та органів конституційної юстиції зарубіжних держав, результати соціологічних опитувань, аналітичні матеріали міжнародних економічних інституцій. Нормативну основу дослідження складають Конституція України та конституції більш як сорока зарубіжних держав, міжнародно-правові акти, що регулюють економічні відносини.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тема дисертаційного дослідження сформульована згідно із Законом

України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 р. № 2623-III та Пріоритетними напрямками фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, передбаченими Стратегією розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки.

4. Особистий внесок дисертанта в отриманні наукових результатів та їх новизна.

Усі сформульовані в дисертації положення наукової новизни та висновки є результатом власних досліджень автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першою у вітчизняній юриспруденції науково-дослідною працею, в якій надано комплексну характеристику економічного виміру конституції та сформульовано загальні підходи щодо приведення окремих аспектів такого виміру до сучасних потреб розвитку конституційної економіки в Україні. Новаторським є й методологічний підхід автора, оскільки в дисертації наведено характеристику взаємодії конституції та економіки у двох аспектах: нормативному та інструментальному. Нормативний підхід до дослідження обраного предмету передбачав аналіз Конституції як установчого документа щодо економічної системи суспільства, як регулятора економічної політики держави, а також нормативної основи забезпечення економічної безпеки. У свою чергу, інструментальний підхід до розгляду взаємодії Конституції та економіки включав у себе дослідження Основного Закону як способу забезпечення економічних прав і свобод громадян, інструменту досягнення балансу економічних інтересів та забезпечення економічної солідарності, а також фактору подолання економічних протиріч та забезпечення економічного розвитку суспільства.

Найбільш значущі результати даного дисертаційного дослідження полягають у тому, що в ньому:

уперше:

- окреслено видове розмаїття і функціональну роль конституційних норм, за допомогою яких здійснюється встановлення (заснування) економічної системи на рівні основного закону; продемонстровано, що таке встановлення здійснюється за допомогою норм-цілей, норм-завдань і норм-принципів, які мають системоутворюючий (установчий) характер щодо економічної системи і надають загальний цілеспрямований характер правореалізаційному процесу в даній сфері;

- розкрито потенціал сучасних конституцій щодо нормативного забезпечення економічної безпеки держави; визначено основні напрями забезпечення економічної безпеки на рівні основного закону; доведено, що протягом останніх десятиліть одним із пріоритетів конституційного захисту економічної безпеки стало запобігання корупції;

- визначено інструментальну роль конституції у забезпеченні економічних прав і свобод громадян з урахуванням специфіки двох різних політичних традицій конституціоналізму – ліберально-демократичної та соціал-демократичної; на широкому країнознавчому досвіді обґрунтовано, що

закріплення економічних прав (поряд із соціальними та культурними правами) в тексті основного закону стало мейнстрімом сучасного конституціоналізму, отримуючи визнання переважної більшості держав і «розмиваючи» їх протиставлення громадянським і політичним правам;

- доведено, що конституція виступає важливим інструментом досягнення балансу економічних інтересів та забезпечення економічної солідарності; акцентовано увагу на тому, що економічна солідарність є скоріше не запропонованим правилом поведінки, а ціннісним орієнтиром економічних відносин, основою належної комунікаційної активності між різними суб'єктами економічних відносин і консолідації суспільства з метою створення умов для сталого економічного зростання країни і підвищення добробуту громадян;

удосконалено:

- вчення про «покоління» конституцій та особливості їх форми і змісту; з'ясовано особливості конституцій різних поколінь з точки зору їх змістовного наповнення установчими нормами, що стосуються економічної системи; визначено основні чинники, що приводять до неухильного збільшення питомої ваги таких норм у конституціях третього і четвертого поколінь;

- наукові погляди на історичний розвиток конституцій; визначено позитивну динаміку розвитку конституцій в частині нормативного закріплення економічної політики держави; обґрунтовано, що починаючи з другого покоління в структурі конституцій почали з'являтися спеціальні розділи чи глави, присвячені економічній політиці держави чи окремим її елементам, а вже з третього покоління економічна політика держави отримує дедалі більш повне закріплення в частині її цілей, системи органів, уповноважених її визначати і здійснювати, а також політико-правової відповідальності за її результативність;

- доктринальні підходи щодо нормативного впливу конституції на економічну політику держави; на широкій країнознавчій базі продемонстровано, що сучасні конституції, незалежно від форми держави та ступеня їх економічного розвитку: визначають цілі та завдання економічної політики держави; закріплюють пріоритети економічної політики держави та її окремі підвиди; виокремлюють ключові галузі економіки, котрі потребують підтримки держави; визначають межі втручання держави в економічну систему; закріплюють ініціативність держави в економічній сфері, обов'язкову наявність економічної політики держави; закріплюють окремі, найважливіші інструменти державної економічної політики; встановлюють інституційний механізм вироблення й реалізації економічної політики держави, а подекуди – закріплюють і досить конкретні дії з боку держави, спрямовані на підтримку і розвиток окремих галузей економіки;

- наукові погляди на видове розмаїття конституційних прав і свобод людини і громадянина; доведено, що сучасні конституції держав соціальної демократії традиційно закріплюють дві групи економічних прав: права власників і права найманих працівників (трудящих), тоді як у державах ліберальної демократії ці права почали визнаватися й підтримуватися (на законодавчому рівні або через судову прецедентну практику) тільки на зламі тисячоліть, але й досі не закріплені в конституціях відповідних держав; виокремлено сім варіантів

закріплення економічних прав у тексті конституції за механізмом їх подальшої реалізації;

набули подальшого розвитку:

- наукові погляди на видове розмаїття і функціональну роль конституційних норм; розкрито специфіку структурування установчих норм, що стосуються економічної системи, в тексті основного закону; обґрунтовано висновок, що такі норми, можуть бути представлені у преамбулі, а також структурних частинах, присвячених засадам конституційного ладу чи спеціально конституційним засадам економічної системи країни;

- наукові погляди на роль конституції у закріпленні засад громадянського суспільства; обґрунтовано висновок, що конституційне закріплення засад економічної системи та економічної політики держави має фундаментальне значення для формування і розвитку матеріально-фінансової основи громадянського суспільства;

- доктринальні підходи до інтерпретації конституцій як інструменту подолання економічних протиріч і забезпечення економічного розвитку суспільства; на підставі широкого кола економетричних даних (Дж. Ельстер, Е. Меддісон, К. Кнутсен, А. Пшеворський та ін.) обґрунтовано думку про відсутність прямої кореляції між конституційним закріпленням демократії та досягненням економічного розвитку, про необхідність враховувати мету, інструментарій і суспільну «ціну» відповідних економічних здобутків;

- політико-правова теорія солідарності Л. Дюгі; на підставі аналізу зарубіжних конституцій, котрі, проголошуючи солідарність цінністю чи принципом, посилаються на більше ніж один тип або аспект солідарності, зроблено висновок про те, що конституції можуть слугувати основою для складної, багатофункціональної та багаторівневої солідарності, зокрема транснаціональної, внутрішньодержавної, регіональної, локальної, групової (корпоративної) тощо;

- пропозиції щодо посилення економічного виміру чинної Конституції України; зокрема, запропоновано в межах конституційної реформи доповнити вітчизняний Основний Закон такими положеннями: а) доповнити перелік засад конституційного ладу України принципом солідарності; б) доповнити розділ I Конституції статтею, де б містилася базова характеристика економічної системи України (зокрема, її соціальна спрямованість, багатоукладність, солідарність, сталість, регульований ринковий характер тощо) та економічної політики української держави (у т.ч. її планомірність, науковість, орієнтованість на захист і підтримку національного виробника, неприпустимість приватизації стратегічних галузей економіки та ін.); в) перелік основних економічних прав людини і громадянина в Розділі II Конституції України доповнити правом на спадкування та правом на свободу вибору виду й міри соціально корисної діяльності; г) завершити конституційну реформу в частині децентралізації публічної влади, закріпивши принципи субсидіарності та матеріально-фінансової забезпеченості місцевого й регіонального самоврядування.

5. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і

рекомендацій, які захищаються.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації Пустовалової І.С., що характеризуються науковою новизною, отримані автором особисто. Для аргументації та обґрунтування значної частини положень дисертаційного дослідження використовувалася значна емпірична база у вигляді наукових праць українських та зарубіжних вчених, на які зроблено відповідні посилання.

Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані у вітчизняних фахових виданнях та доповідалися на міжнародних наукових конференціях. Висновки дисертаційної роботи є обґрунтованими.

6. Наукове, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

У роботі сформульовано низку положень, що характеризуються науковою новизною або містять її елементи. Практичне значення отриманих результатів визначається тим, що вони можуть бути використані у:

- *науково-дослідній сфері* – як підґрунтя для подальших наукових пошуків з актуальних проблем сучасного конституціоналізму, у сфері основ економічної системи України, сучасної конституційної державності, конституційно-правового регулювання економічних відносин;
- *нормотворчій діяльності* – як теоретичний матеріал при розробці концепцій та проектів нормативно-правових актів для вдосконалення національного законодавства, що регулює економічні відносини в Україні;
- *навчальному процесі* – як доктринальна основа для підготовки підручників, інших навчальних і навчально-методичних матеріалів з конституційного права України, державного права зарубіжних країн, при підготовці аспірантами та студентами своїх наукових робіт тощо.

7. Повнота викладення матеріалів дисертації в роботах, опублікованих автором.

Результати дисертації опубліковані у 7 наукових працях, серед яких 4 статті у вітчизняних фахових періодичних виданнях, та 3 тези доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Наукові праці, в яких відображено основні результати дисертації:

1. Пустовалова І.С. Конституція як установчий документ щодо економічної системи суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. Вип. 69. С. 65-71. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/03/12-1.pdf>.

2. Пустовалова І.С. Конституція як регулятор економічної політики держави. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Право.* 2022. Вип. 34. С. 63-74. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/21286/20758>.

3. Пустовалова І.С. Конституція як інструмент досягнення балансу економічних інтересів та забезпечення економічної солідарності. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Право.*

2023. Вип. 36. С. 80-87. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/22967/21362>.

4. Пустовалова І. С. Виміри конституції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 80. Частина 1. С. 136-142. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/21.pdf>.

Наукові праці, які відображають апробацію матеріалів дисертації:

5. Пустовалова І. С. Конституція як інструмент реформування економіки в умовах перехідної демократії: досвід України. *Конституція України: ціннісний вимір 25-річного досвіду державотворення та правотворення: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 червня 2021 р.) / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка*. Київ: ФОП Кішка І. В., 2021. С. 433-438.

6. Пустовалова І. С. До питання про сучасну кризу економічної конституції Європейського Союзу. *Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 квітня 2023 р.)*. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2023. С. 126-129. URL: https://law.karazin.ua/resources/doks2021/nauka/repozitary/Konferentsiia_21-04-2023_Zbirka_tez.pdf.

7. Пустовалова І. С. Конституція як фактор сталого економічного розвитку. *Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 р.)*. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2023. С. 168-171. URL: https://law.karazin.ua/resources/doks2021/nauka/repozitary/Konferentsiia_27-10-2023_Zbirka_tez_oryhinal-maket.pdf.

8. Апробація матеріалів дисертації.

Основні результати досліджень були представлені, обговорені і опубліковані в тезах доповідей міжнародних науково-практичних конференцій: *Конституція України: ціннісний вимір 25-річного досвіду державотворення та правотворення: міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 червня 2021 р.)*; *Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України: міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 квітня 2023 р.)*; *Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку: Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 р.)*.

9. Дотримання академічної доброчесності.

На підставі вивчення тексту дисертації здобувача, наукових праць здобувача та Протоколу контролю оригінальності (перевірку наявності текстових запозичень виконано в антиплагіатній інтернет-системі StrikePlagiarism.com) встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності. Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

10. Оцінка мови та стилю дисертації.

Матеріал дисертації викладено в логічній послідовності та доступний для сприйняття. Дисертація написана науковим стилем мовлення, структура дисертації відповідає алгоритму здійсненого автором дослідження. Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 року № 341), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 31.05.2019 року № 759).

11. Відповідність змісту дисертації спеціальності з відповідної галузі знань, з якої вона подається до захисту.

За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною і практичною значимістю дисертаційна робота Пустовалової Інни Сергіївни «Економічний вимір конституції» відповідає спеціальності 081 – Право. Здобувачем повністю виконано освітню та наукову складові освітньо-наукового рівня вищої освіти.

12. Результати обговорення та проведення презентації. Рекомендація дисертації до захисту.

Здобувачка представила основні результати досліджень своєї дисертаційної роботи на розширеному засіданні кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 5 від 10 травня 2024 року) у формі презентації та наукової дискусії після її завершення.

Враховуючи високий рівень виконаних досліджень, а також актуальність теми роботи, наукову новизну результатів та їх наукове і практичне значення, на розширеному засіданні кафедри було одностайно ухвалене рішення про рекомендацію дисертації Пустовалової Інни Сергіївни «Економічний вимір конституції» до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді для здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право з галузі знань 08 – Право.

Завідувач кафедри
конституційного і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
кандидат юридичних наук, доцент

Марк ВОРОНОВ

В. Грешин